

Günümüz Cami Mimarisinde “İlkesiz Yaklaşım”

Elif GÜRSOY*

ÖZET

Günümüz cami mimarisi tanımı kapsamında, 1950 yılı sonrasında bulunduğumuz zamana kadar geçen süre içerisinde yapılan cami inşası faaliyetleri yer almaktadır. Çalışmada modern malzeme ve betonarme inşa tekniği uygulamasının görüldüğü günümüz cami mimarisinin kaynak ve sorunlarına kısa kısa değinilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yapı grubu, önceden yapılmış çalışmalarda farklı adlandırılmış ya da kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmada bu grup yapılar “İlkesiz Yaklaşım” olarak tanımlanmıştır**.

Anahtar Kelimeler: Cami mimarisi, modern cami mimarisi, ilkesiz yaklaşım.

“Unprincipled Approach” in the Contemporary Mosque Architecture

ABSTRACT

In the contemporary mosque architecture covers the architecture during the period from 1950 onwards to the present time construction activities. In this study, we mentioned the application of modern materials and construction techniques with concrete problems of contemporary mosque architecture. The group of these construction has been used previously named differently or excluded. In this study this group of structures is defined as "Unprincipled Approach".

Key Words: Mosque architecture, contemporary mosque architecture, unprinciple design.

2010 yılı sonunda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tutulan istatistiklere ait verilere göre ülke nüfusu 73.722.988 iken, cami sayısı 81.844 olup her 899 kişiye bir cami ya da bir camiye 899 kişi düşmektedir. Ancak, beş vakit namazını camide kılan yaş grubu düşünüldüğünde bu oran değişecektir. Örneğin; Konya ili kapsamında gerçekleştirilmiş bir anket çalışmasında beş vakit namazını camide kılan yaş grubunun 70-79 olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır¹. İstatistiksel sonuçların yanında bu veri göz önüne alındığında, Bayram, Cenaze ve Cuma namazları haricinde camiye beş vakit namazda kullanan cemaat sayısının, ilerlemiş yaşa sahip, az sayıda bir kitleden oluştuğu görülmektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü: elif.gursoy@usak.edu.tr

** Bu çalışma Ekim 2011 tarihinde tamamlanan “Modern Mimarlık Tarihi Sürecinde İzmir Camileri” konulu doktora tezinden bir bölümü içermektedir. Tez çalışması süresince destek ve sabrını eksik etmeyen sayın hocam Prof. Dr. Bozkurt Ersoy’a saygı ve şükranlarımı sunarım.

¹ Çalışmada yer alan anket çalışmasında, araştırma grubu yaşlarına göre namaz kılma mekanları açısından incelenmiş, vakit namazını camide kılan yaş grubunun 70-79 yaş arasında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bkz. Şahin Söz, *Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Konya Kulu Merkez Kubbeli Cami Cemaati Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 76.

Günümüz cami mimarisi konulu çalışmalar² kısıtlı olmakla birlikte genellikle camiler, “Geleneksel ve Modern Yaklaşım” olarak iki grup altında değerlendirilmiştir. Tarihi nitelikteki camilerin planlarına yakın, hatta kopyası olmaya çalışılan, ancak daha çok uygulamada aksaklıklar gösteren yapıları tanımlayan “Geleneksel Yaklaşım” ve gelenekselin dışında kendi tarzı ve estetiğinde modern malzeme ve teknikten yararlanılarak yapılmış farklı olma çabası ile ortaya çıkan yapıları tanımlayan “Modern Yaklaşım” dışında kalan örnekler çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Günümüz cami mimarlığı denildiğinde düzeysiz örneklerin yer aldığı, “kitsch” mimari tanımlamasının kullanıldığı mimari üretim tarzından bahsedilmektedir. Umursamaz ve hiçbir şeyi dert etmeyen bir tavır olarak adlandırılan kitsch³ sözcüğü, 20. yüzyıl içinde üretilmiş çeşitli nesnelere rastlanan zevksiz, kökeni belirsiz ve estetik değer taşımayan bir tasarım anlayışını tanımlayan Almanca kökenlidir, Türkçede yakın anlamlı olarak “rüküş” sözcüğüyle karşılanabilmektedir⁴.

Çirkin⁵, ilginç⁶ ya da ucube⁷ tanımlarına maruz kalan günümüzde inşa edilmiş, ya da günümüzde camiye çevrilmiş yapılar vardır ki cami oldukları bile zorla anlaşılmaktadır. Giriş cephesinde yer alan isim tabelası ya da minaresi görülmedikçe cami denilemeyecek yapılar için kullanılan bu tabirleri hak eden yapıların varlığı maalesef söz konusudur ve mimarisinde herhangi bir ilkedden bahsedilemediği için “İlkesiz Yaklaşım” olarak tanımlanmıştır⁸.

İlkesiz Yaklaşımında kesin sınırlar olmamakla birlikte konutların camiye dönüştürülmesi⁹, halkın kendi imkanları ile belirli arazilerde hatta kısıtlı parsellerde

² Konu ile ilgili çalışmalar: Tolga Işıkyıldız, *Contemporary Mosque Architecture in Turkey*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000. ; Zerrin Akar, *Cumhuriyet Dönemi Camilerinin Mekansal Analizi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004. ; Sezin Haseki, *20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisi'ne Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 210-237. ; Kemat Kutgün Eyüpgiller, “Türkiye’de 20. Yüzyıl Cami Mimarisi”, *Mimarlık*, S.331, Eylül-Ekim 2006, 24-27. ; Çağrı Uzun, *Günümüz Cami Mimarisinin İşlev-Biçim ve Teknoloji İlişkisi Açısından İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 71-112.; Hasan Begeç-Çağrı Uzun, “Cami Mimarisi, Günümüz Yaklaşımları”, *Yapı*, S. 354, Mayıs 2011, 68-73.

³ Dilek Öztürk, “*Avant-garde ve Kitsch:Mimarlığa Etkisi*”, *Mimarizm: Dış Ses, Mimarizm, Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu*, 07.02.2008.

⁴ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 131.; Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Aşlışen, *Postmodern Süreçte Kitsch Olgusu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 15-24.; Murat Tansu Özışık, *Sanat ve Kitsch*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 66-95.

⁵ Doğan Kuban, “Cami Tasarımında Sinan’ı İzlemek Bağlamında Uyarılar”, *Yapı*, S. 352, Mart 2011, s. 64.

⁶ Gürhan Tümer, “Bir Cami Dosyası”, *Ege Mimarlık*, S.96/3 20, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Ekim, 1996, s. 34.

⁷ Gürhan Tümer, “Ucube Camilerden Öteki Camilere-Mea Architectura Mea Culpa”, *Mimarlık*, S.331, Mimarlar Odası, Eylül-Ekim 2006, s. 31-38.

⁸ Bu tanımlama “Elif Gürsoy, *Modern Mimarlık Tarihi Sürecinde İzmir Camileri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.” adlı çalışma kapsamında ilk olarak kullanılmıştır. Daha önceki çalışmalarda bu gruba dahil olan yapılardan, “Popülist Yaklaşım” başlığı altında bahsedilmiştir. Bkz. Akar, *a.g.t.*, s. 64.; Işıkyıldız, *a.g.t.*, s. 70-71.

⁹ Örnek olarak İzmir Bayraklı Ravza Mescidi (Fotoğraf.1, 2), İzmir Kadifekale Kaleliler Cami (Fotoğraf.7,8) ve İzmir Ödemiş H. Vasfi Kurtoğlu Cami (Fotoğraf.11,12) verilebilir.

yapmaya çalıştığı örnekler, bitişik nizam uygulamalar¹⁰ ya da yapının kişisel estetik anlayışının etkisiyle ortaya çıkan¹¹ bazen de zorlama uygulamalardan hatta apartman cami olarak tanımlanan çok katlı ve farklı işlevli yapılardan bahsedilmektedir.

İlkesiz yaklaşım örneklerinde minare, en fazla deformasyona uğrayan öğedir. Boyutlarıyla yapıya gereğinden fazla hakim ya da deformasyona uğramış minareler görülebilmektedir. İzmir Kadifekale Kaleliler Cami, İzmir Ödemiş H. Vasfı Kurtoğlu Cami (Fotoğraf.12), örneklerinde, bulunduğu yapının çatısında sembolik bir gövde ve külahtan oluşan minare, artık minarecik olarak adlandırılabilir. Bunun yanında İzmir Gaziemir M. Akif Ersoy Cami (Fotoğraf.3) ve İzmir Bayraklı Ravza Mescidi (Fotoğraf.2) örneklerinde minareler saçtan imal edilmiş ince bir direk formundaki yapılarıyla da karşımıza çıkmaktadır. Menderes Küner Köyü Cami (Fotoğraf.9) örneğinde tek minare uygulanmışken, sonradan eklenen ikinci minare ilkinden farklı olarak iki şerefelidir. Ödemiş Bayındır Yakacık Köyü Şirinkır Cami (Fotoğraf.10) örneğinde ise minare, geniş kaide ve gövdesi ile yapının kütlesiyle yarışır durumda, bunun yanında oldukça alçaktır.

İlkesiz yaklaşım tanımından ve tanım kapsamında birkaç örnekten bahsettikten sonra, bu grubu oluşturan örneklerin oluşmasına neden olan kaynak ve sorunlara bakılacak olur ise, ilk olarak Cumhuriyet dönemi mimari gereklilikleri ve dönemin din politikasına değinmek gerekmektedir.

Cumhuriyet dönemi, geçmişi hatırlatan simge, sembol ve alışkanlıklardan uzak durma eğiliminde olmuştur. Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlarından Behçet Ünal'ın (1933-2006) “Günümüz mimarlığının amacı dine hizmet etmek değil, halka hizmet etmektir...” şeklindeki sözlerinden¹² anlaşılacağı üzere teknolojik imkanların artması ile ortaya çıkan demiryolu gibi ulaşım araçları ile tren garlarına, eğitim şeklinin değişmesi ile okullara, modern tıbbın gelişmesi ile hastane binalarına, yönetim şeklinin değişmesi ile idari binalara, ekonomik düzenin değişmesi ile banka yapılarına ve buna benzer yeni ihtiyaçlara göre yeni yapı tiplerine gerek duyulması sonucunda cami inşası önemini kaybetmiştir¹³.

Yeni oluşturduğu kimlik ve sistemde dini referans almayan Cumhuriyet dönemi idaresinde, din politikaları devrin şartlarına göre şekillenmiştir¹⁴. Zaman içerisinde farklılaşan din politikaları üç dönem halinde incelenmiştir. İlk dönem, din politikaları ve kullanılan söylemler nedeniyle Osmanlı modernleşmesinin bir devamı niteliğindeki Milli Mücadele dönemidir. Dini söylemin ön plana çıkarıldığı bu dönem, Lozan Antlaşması ile yeni kurulan devletin tanınması süreci ile sonra ermiştir. İkinci dönem, Lozan sonrası devlet, hukuk, eğitim ve kültürde Batılılaşma ve ulus-devletin inşası yönünde izlenen, laik vurgulu, dine karşı mesafeli, hatta dini kısıtlayan ve dönüştüren inkılapların olduğu ve II. Dünya Savaşı sonrasına kadar süren dönemdir. Üçüncü dönem ise çok partili hayata ve demokratik uygulamalara geçilen dönemdir.

¹⁰ Örnek olarak İzmir Karşıyaka Tersane Cami (Fotoğraf.4) verilebilir.

¹¹ Örnek olarak İzmir Konak Kadifekale Horasancı Cami (Fotoğraf.5,6) verilebilir.

¹² Uzun, *a.e.t.*, s. 70.

¹³ Uzun, *a.g.t.*, s. 59.

¹⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 213.

Tek partili yıllarda izlenen politikalar bu dönemde yumuşamaya başlamış, din politikaları değişikliğe uğramıştır¹⁵.

Milli Mücadele'nin başlangıcından Cumhuriyet'in ilanına kadar, halk arasında ulusçu bilincin yaygın olmaması nedeniyle, İslami dayanışmadan yararlanılmamıştır. Hatta dinin siyasete alet edilmesi yolunda, Osmanlı dönemine oranla daha da ileriye gidilmiştir¹⁶. Laikleşme adımlarının başlıcaları şapka ve kıyafet devrimleri; tekke ve zaviyelerin kapatılması, tarikatların yasaklanması şeklinde başlamıştır. 1925 yılı sonlarında, hicri ve rumi takvimler yerine, Miladi takvimin ve alafranga saatin kabulü, 1926 yılında, aile, borçlar gibi konularındaki dinsel hükümlerin kaldırılması ile devam eden süreçte 1928 yılında uluslararası rakamlar ve Latin esaslı Türk alfabesi kanunlaştırılmıştır. Halka yeni harfleri öğretmek için, Millet Mektepleri Teşkilatı kurulmuş, 1931 yılında, ölçüler metrik sisteme uyarlanmış, 1935'te pazar günü hafta tatili olarak benimsenmiştir¹⁷.

Türkçe Kuran, Türkçe hutbe, Türkçe ibadet konuları Cumhuriyet öncesinde "dini ıslahat" çerçevesinde ele alınırken, Cumhuriyetle birlikte "dinin millileşmesi ve modernleşmesi" anlamını kazanmıştır¹⁸. Türkçe Kuran'dan sonra ibadetin Türkçeleştirilmesi çabaları kapsamında 22 Ocak 1932'den itibaren camilerde Kuran'ın Türkçe tercümesi okunmaya başlamış, tekbir, ezan, kamet, sala ve hutbelerin Türkçeleştirilmesine çalışılmıştır¹⁹. Türkçe ezan ilk kez 30 Ocak 1932 tarihinde okunmuştur. Bütün müezzinlere yeni ezan öğretilmiş ve 1933 başlarında çıkarılmış olan bir emir doğrudan yasaklamamakla birlikte Arapça ezanın yerine Türkçesini koymuştur. Arapça ezan yasağına uymayacakların cezalandırılacağına ilişkin yasa 1941 senesinde çıkmıştır²⁰.

Çok partili demokrasiye geçilmesiyle dini politikada değişiklikler görülmeye başlamıştır. 28 Şubat 1946 yılında kurulan Sosyal Adalet Partisi, amacının Dünya Müslümanları Birliği'nin desteklenmesi olduğunu vurgularken, 24 Nisan 1946'da kurulan Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk'ün tarihi, adalet ve değeri ile ilgili bütün özellikleri tatbik etmek için İslami esaslara dayanılacağını belirtmiştir. Kurulan tüm yeni partilerin hepsinin ortak hareket noktası, İslami vurguyu artırmaları olmuştur²¹.

1945 yılında dinde reform yapmak üzere hazırlanan bir önerge CHP içinde tepki ile karşılanmış ve dinin, inanç ve pratikleriyle ilgili konuların devletçe düzenlenmesinin dine müdahale olduğu ifade edilmiştir²². CHP yönetimi dinsizlik suçlamalarına karşı 1946'da ilkokullarda din dersleri konulmasını kabul etmiş, 1948 senesinde hacca gideceklere döviz verilmesi ve vize imkanı sağlamıştır. 1950

¹⁵ Ahmet Şefik Hatipoğlu, *Tek Parti Dönemi Din Politikaları*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 49-50.

¹⁶ Fahrettin Gün, *Sebilürşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslamcılara Göre Din, Siyaset ve Laiklik (1948-1954)*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69.

¹⁷ Emine Demirci, *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 142.

¹⁸ Düccane Cündioğlu, *Türkçe Kuran ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul, 1988, s. 46.

¹⁹ Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 20.

²⁰ Ahmet Çağlayan, *Asr-ı Saadetten Günümüze Ezan*, Kayihan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 143.; Harun Tokak-Hayrettin Karaman-Ümit Meriç, *Ezanın Yasaklı Yılları*, Yarının Ezanları, Özge Yayınları, İstanbul, 2010.

²¹ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 66-67.

²² Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri II*, İstanbul, 1990, s. 316.

seçimlerinden önce Başbakanlığa getirilen Şemsettin Günaltay, İlahiyat Fakültesi açılmasını ilan etmiş, Ankara Üniversitesi Senatosu 7 Ocak'ta Fakültenin açılış kararını vermiştir. Mart ayında ise 19 türbe ziyarete açılmıştır. Böylece tek parti yönetiminin izlediği din politikasında kırılma yaşanmıştır²³. 16 Haziran 1950 tarihine kadar uygulanan Arapça ezan konusu, 16 Haziran 1950 tarihinde TBMM'ye sunulmuş, tasarı oylamaya katılan DP ve CHP milletvekillerinin oy birliği ile kabul edilmiştir²⁴.

Bu dönemde, mimarlar, yabancı dergilerin ve mimari yayınların takibini rahatça gerçekleştirmeye başlamış ve yurt dışında mimarlık alanında yaşanan güncel gelişmeler daha rahat takip edilebilmiştir. Cami mimarisi konusunda modern tasarım arayışları bu dönemde söz konusu olmuştur²⁵. Ancak, 1956-1957 yılında Ankara Kocatepe Camisinin Adnan Menderes'in yapılmasını istemesine kadar durgunluğun sürmüştür²⁶.

Cumhuriyet, din işleri ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunu yetkili kılarak ibadet yapıları ile ilgili bir düzenlemeye gitmemiştir. Kanuni yetkilendirme ve düzenlemeden de uzak kalınması sonucunda, cami yaptırma dernekleri kurulmuş ve cami inşası ağırlıklı olarak bu yol ile gerçekleştirilmiştir²⁷.

Din işleri ilgili kurulan bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığının cami yapma ve yaptırma konusunda herhangi bir hukuksal gücü ve sorumluluğu bulunmadığından cami yapımıyla ilgili olarak kurum yalnızca yeni yapılan camilere başkanlıkça uygun görülmesi durumunda personel ataması ile ilgilenmiştir. Cami yaptırma derneklerine, Başkanlığa başvurdukları taktirde, örnek olarak verilebilen birkaç cami mimari projesi bulunmaktadır²⁸. Yasal olarak başıboş kalan cami yapımı bu nedenle geçekonu yapılar gibi inşa edilmiştir ve halen ne yazık ki bu şekilde devam etmektedir.

Cumhuriyet dönemi din politikası dışında cami inşasını teşvik eden ve günümüz cami mimarisinin çok sayıda niteliksiz örneğinin ortaya çıkmasının nedenleri arasında sayılabilecek, hemen hemen herkesçe bilinen hadislerden²⁹ bahsetmek gerekmektedir. Cami inşa etmek ya da cami inşasına maddi olarak yardım etmek halk arasında sevap kabul edilen görevlerdendir. Bu nedenle çoğu arazi, sahipleri tarafından cami için hibe edilmekte veya mevcut arazilere hayırseverler tarafından cami yaptırılmaktadır. Hadisler tam mealleriyle bilinmese de herkes tarafından bilinen "Camilerin Allah'ın evleri olduğudur". Allah'ın evi olarak nitelenen bir yapıyı inşa

²³ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

²⁴ Şükrü Şur, *Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Estitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 94.

²⁵ Uzun, *a.g.e.*, s. 61.

²⁶ Aykut Köksal, "Cumhuriyet, Cami Mimarlığımızı İhmal Ederek Marazileştirdi", *Kubbeyi Yere Koymamak, Konuşmalar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 193-194.

²⁷ Uzun, *a.g.e.*, s. 70.

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ücretsiz olarak sağlanan "tip proje"ler yer almaktadır. Tip proje tasarlamak gibi bir görevi bulunmayan bu iki kurum içerisinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü camilerin denetiminden de sorumlu değildir. Amaç, cami projesi talebiyle gelen vatandaşları geri çevirmemektir. Tümü Klasik Osmanlı mimarisi tarzında tasarlanan tip projeleri, talepte bulunan kişi ya da derneğin uygulama zorunluluğu bulunmamakla birlikte, istenilen değişiklikler yapılabilmektedir. Cami tip projeleri için bkz Sezin Haseki, *a.g.t.*, s. 210-237.

²⁹ Hadislerle ilgili Bkz. M. Şahin Musannifoğlu, *Caminin Kaybolan Mahiyeti*, Eramat, İstanbul, 1996, s. 42-46.

etmek ya da inşasına vesile olmak halk arasında elbette oldukça önemli bir görev halindedir.

"Camiler, yeryüzünde Allah'ın evleridir. Yıldızlar, yeryüzündekileri aydınlattığı gibi; camiler de gökyüzündekileri aydınlatır" ve "Şöyle ki, camiler Allah'ın yeryüzünde evleridir. İnşa edilmeleri, korunmaları, gözetilip temiz tutulmaları sünnet kılınmıştır"³⁰ hadisleri "Allah'ın evi" sıfatını desteklemektedir.

Hz. Peygamberin mescit yaptırmanın karşılığının cennette bir köşk olduğu müjdesi hatta mescidi tamir etmenin de bu müjdeye dahil edilmiş olması³¹ cami ve mescit yaptırmaya en büyük teşviklerdendir. En-Nur Suresinde; "Büyük olsun küçük olsun, helal maldan cami inşa etmek, Allah'a yaklaştıran ibadetlerin en faziletlielerindedir." Allah-u Teala şöyle buyurur "Allah, camilerin yüksek yapılmasına, camilere hürmet edilmesine ve içlerinde isminin zikredilmesine izin vermiştir"³²denmektedir. Bakara Suresinde de "Rabbimiz! Bizden (duamızı) kabul buyur; şüphesiz, (edilen duaları hakkıyla) işiten, (yapılan işleri kemaliyle) bilen ancak sensin"³³ denmektedir. Burada bahsedilen yükseltme camilerin maddi ya da manevi olarak yükseltilmesi şeklinde yorumlanmaktadır.

Cumhuriyet dönemi din politikasında yaşanan kırılma, sevap kabul edilen bir görevi yerine getirme, aşırı duyarlılık³⁴, denetimsizlik sonucu ortaya çıktığı düşünülen ilkesiz yaklaşım grubunu oluşturan camilerde, geçmişten gelen mimari alışkanlık ve deneyimlerden yararlanılamamıştır. Geçmişten gelen bilgi ve alışkanlıklar günümüz cami mimarisi üzerinde kuşkusuz etkili olmuştur, ancak ilkesiz yaklaşım örnekleri üzerinde etkili olamamıştır.

Anadolu'nun en eski camisi olarak bilinen 1091-93 yılına tarihlenen Diyarbakır Ulu Cami, enine planı, mihrabönünde yer alan kubbesiz transepti ile daha sonrasında kubbeli mihrabönü mekanı vurgusunun başlayacağını göstermektedir. Konya Alaaddin Cami, Malatya Ulu Cami, Kayseri Huand Hatun Cami'nde de Siirt Ulu Cami, Bitlis Ulu Cami, Silvan Ulu Cami, Kızıltepe Dunaysır Ulu Cami'nde mihrabönü mekanı kubbe ile örtülmüştür. 1376 tarihli Manisa Ulu Cami kubbenin kullanılışı ve merkezi plan şemasının oluşmasında önemli bir yapıdır. Osmanlı Döneminde ilk devirlerden itibaren cami harimlerini tek bir çatı altında toplamak arzusu ortaya çıkmış ve bunu gerçekleştirmek amacıyla tek kubbe ile örtülü, geniş alanların cami harimine dahil edilme imkanları araştırılmıştır. Silvan Ulu Cami ile kendini gösteren, Manisa Ulu Cami ile iyice belirginleşen mihrabönü kubbesinden merkezi kubbeli plana geçişin denemelerinin yapılmasından sonra 1437-1447 tarihleri arasında Edirne'de yaptırılan Üç Şerefeli Cami, Klasik Osmanlı Mimarisinin başlangıcı kabul edilir. Merkezi planlı camilerin en başarılı örnekleri Klasik Osmanlı mimarisi döneminde verilmiş olup, en önemli rolü de Mimar Sinan oynamıştır³⁵.

³⁰Mecmau'z-Zevaid, 2/7. ; Taberani İbn Abbas'dan rivayettir. ; Musannifoğlu, a.g.e., s. 42.

³¹ Bkz. Müslim, Mesacid 24. ; Aynur Uraler, "Kur'an ve Sünnet'te Mescid Kavramı-Müzakere", *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, İstanbul, 2009, s. 95.

³² En-Nur, 36. ; Musannifoğlu, a.g.e., s. 42.

³³ El-Bakara, 127. ; Musannifoğlu, a.g.e., s. 42.

³⁴Turgut Cansever, "Türkiye'de Cami Mimarlığı-Cumhuriyet, Cami Mimarlığını İhmal Ederek Marazileştirdi", *Kubbeyi Yere Koymamak-Konuşmalar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 194.

³⁵ A. Kuran, "Türk Câmiiinde Merkezi Plân Kavramı ve Mimar Sinan", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri, 1987, s. 60.

Klasik Osmanlı mimarisinin en önemli eserlerinden biri İstanbul Süleymaniye Cami ve Külliyesi'dir. Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olarak tanımladığı yapıda, Mimar Sinan, ortada merkezi bir kubbe ve buna kuzey ve güney yönlerinde ilave edilmiş iki yarım kubbeli plan şemasını uygulamaktadır. Mimar Sinan'ın cami mimarisinde ulaştığı en son nokta 1569-1575 yılları arasında Edirne'de, ustalık eserim dediği Selimiye Cami'dir. Selimiye Cami tek merkezi kubbe ile, mekan birliği düşüncesini en mükemmel biçimde yerine getiren bir yapı olmuştur. Selimiye Cami ile birlikte merkezi planlı mekan gelişimi bitmiştir, ancak benzer planda cami yapılmaya devam edilmiştir.

Bu ulaşılan noktada günümüzde Selimiye Cami'nin benzerleri mi inşa edilmiştir? D. Kuban, "Türkiye yarım yüzyılda dünyadaki bütün yeni kiliselerin, sinagogların toplamından daha çok cami inşa etti. Hemen hepsi sözde klasik Osmanlı mimarisini örnek alan bu yapılar dünyadaki çirkin dini yapıların en zengin koleksiyonunu oluşturdu. Oysa Türkiye'nin bütün mimarlık okullarında aynı dönemde mimarlık öğrencileri yepyeni cami tasarımları yaptılar. Nedense kerpiç ve taş yapıdan çok katlı apartmana yağdan kıl çeker gibi kolaylıkla geçen halk, camisini yeniden tasarlamak gücünü gösteremedi. Taklit duvarına çarptı" ³⁶ demektedir ve kültür tarihi içinde en önemli yere sahip olan, mimari ve güzel sanatların en geleneksel ve aşılamayan yöntemi ³⁷ olarak tanımlanan taklide vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda geleneksel yaklaşım örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerde özellikle Mimar Sinan ile ulaşılan cami tasarımı ne kadar örnek alındı ya da taklit edildi ise de oranlarda pek de başarı görülemedi ³⁸.

Sonuç olarak; kent slüeti içerisinde birbirine çok yakın mesafede, büyük, küçük ya da minicik inşa edilmesi sonucu, günümüz cami mimarisinde ilkesiz yaklaşım örneklerinin oluşmasında, tasarımının ve inşasının daha çok hayırsever halk tarafından yapıldığı düşünülür ise, inşa edileceği arsaya uygun olup olmadığı ya da eskiden kullanılmış bir konutun camiye çevrilmesinde karşılaşılabilecek sorunları düşünülmemesinin yapılan camiler, Cumhuriyet ideolojisinin kırılması sonucunda ve halk arasında sevap kabul edilen bir faaliyet olarak algılanarak, denetimsizlik sonucunda da bugünkü şeklini almış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Yaklaşım ve Modern Yaklaşım grubunun dışında kalan bu grup yapılarda minarelerin deformasyonu görülmektedir. Minare, abartılı ölçüleri ile yapıya hakim bir öge, ince bir direk formunda bir öge, ya da "minarecik" olarak adlandırılabilen yalnızca sembolik bir külah ve kısa bir gövdeden oluşan bir öge halinde karşımıza çıkabilmektedir. Bunun yanında yapıya sonradan ikinci minare eklenecek ise, sonradan eklenende şerefe sayısı artabilmektedir.

Camilerin yapımı ile ilgili olarak herhangi bir yasal denetim ve kontrol

³⁶ D. Kuban, "Cami Tasarımında Sinan'ı İzlemek Bağlamında Uyarılar", *Yapı*, S. 353, Mart 2011, s. 68.

³⁷ Ş.Ö. Gür, "Mimarlıkta Taklit: Eski Türkü-Yeni Aranjman", *Mimarlık*, S.333, Ocak-Şubat, 2007, s. 38.

³⁸ Geleneksel yaklaşım örneklerinin yoğun görüldüğü günümüz camileri arasında az da olsa modern malzeme ile birlikte modern tasarımın da kullanıldığı modern anlayış, plana farklı bir yorum getirmeyi amaçlayan, ayrıca Klasik Dönem Osmanlı mimarisinin merkezi plan geleneğini bir adım daha ileri götürerek, harimi gerçek anlamda tek bir kubbe formu altında değerlendirerek, ya da kubbeyi ortadan kaldırarak modern örtü sistemlerinin kullanım olanağının denendiği örneklerinden oluşmaktadır. Yaklaşımın ana prensibi gelenekselin dışında kendi tarzı ve estetiğinde yapılmış farklı olma çabası ile ortaya çıkan ürünlerdir. Bu nedenle malzeme kullanımının modernliği bu grup için yeterli değil, tasarımda da modernlik aranmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Elif Gürsoy, *a.g.t.*, İzmir, 2011, s.92-94.

bulunmamasının yanında, denetimsizlik camilerde dilediğini yapabilme özgürlüğü sağlamıştır. Camilerimiz, halkın mali desteğiyle, yaptıranın zevkine göre tasarlandıkça ve her mahalleye bir cami yaptırma geleneği sürdükçe ilkesiz yaklaşım örneklerinin sayısının giderek artacağı düşünülmektedir.

Bunu engellenmenin tek yolu cami inşasında denetimi sağlamak değildir. Camiler mimarların tasarladığı, inşaat mühendislerinin statik açıdan katkıda bulunduğu bir yapı olarak görülmedikçe, ilkesiz yaklaşım örneklerini verecektir. Günümüzde aşırı duyarlı olunan cami inşası konusunda çok kolay olmasa, cami yaptırmanın serbestliği engellenmeli, ihtiyaç kadarıyla belli mesafelerde, gerekli büyüklüklerde camiler yapılmalıdır. Resmi ya da resmi olmayan kurumların düzenleyeceği yarışmalarla ilkesiz ve hatta geleneksel tasarımların ve dolayısıyla tekdüzeliğin önüne geçilebilir ise, ilkesiz yaklaşım tanımlamasına maruz kalan cami yapılarından umuyoruz ki bahsedilemeyecektir.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf.1-Bayraklı Ravza Mescidi-Minare

Fotoğraf.2-Gaziemir Mehmet Akif Cami-Minare

Fotoğraf.3-Karşıyaka Tersane Cami-Genel Görünüş

Fotoğraf.4-Konak Kadifekale Horasancı Cami-Doğu Cephe

Fotoğraf.5-Konak Kadifekale Kaleliler Cami-Genel Görünüş

Fotoğraf.6-Konak Kadifekale Kaleliler Cami-Kuzey Cephe

Fotoğraf.7-Menderes Küner Köyü Cami- Genel Görünüş

Fotoğraf.8-Ödemiş Bayındır Yakacık Köyü Şirinkır Cami-Batı Cephe

Fotoğraf.9-Ödemiş H. Vasfi Kurtoğlu Cami-Genel Görünüş

Fotoğraf.10-Menderes Küner Köyü Cami- Genel Görünüş

Kaynakça

- AKAR, Zerrin, *Cumhuriyet Dönemi Camilerinin Mekansal Analizi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- ASLIŞEN, Mehmet, Postmodern Süreçte Kitsch Olgusu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- BEGEÇ, Hasan- UZUN, Çağrı, "Cami Mimarisi, Günümüz Yaklaşımları", Yapı, S. 354, Mayıs 2011, 68-73.
- CANSEVER, Turgut, "Türkiye'de Cami Mimarlığı-Cumhuriyet, Cami Mimarlığını İhmal Ederek Marazileştirdi", Kubbeyi Yere Koymamak-Konuşmalar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- CEYLAN, Hasan Hüseyin, Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri II, İstanbul, 1990.
- CÜNDİOĞLU, Düccane, Türkçe Kuran ve Cumhuriyet İdeolojisi, İstanbul, 1988.
- ÇAĞLAYAN, Ahmet, Asr-ı Saadetten Günümüze Ezan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2008.
- DEMİRCİ, Emine, Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, "Türkiye'de 20. Yüzyıl Cami Mimarisi", Mimarlık, S.331, Eylül-Ekim 2006.
- GÜN, Fahrettin, Sebülürreşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslamcılara Göre Din, Siyaset ve Laiklik (1948-1954), Beyan Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÜRSOY, Elif, Modern Mimarlık Tarihi Sürecinde İzmir Camileri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.
- HASEKİ, Sezin, 20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisi'ne Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- HATİPOĞLU, Ahmet Şefik, Tek Parti Dönemi Din Politikaları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- İŞIKYILDIZ, Tolga, Contemporary Mosque Architecture in Turkey, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- KÖKSAL, Aykut, "Cumhuriyet, Cami Mimarlığımızı İhmal Ederek Marazileştirdi", Kubbeyi Yere Koymamak, Konuşmalar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- KUBAN, Doğan, "Cami Tasarımında Sinan'ı İzlemek Bağlamında Uyarılar", Yapı, S. 352, Mart 2011.
- MUSANNİFOĞLU, M. Şahin, Caminin Kaybolan Mahiyeti, Eramat, İstanbul, 1996.
- ÖZİŞİK, Murat Tansu, Sanat ve Kitsch, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- ÖZTÜRK, Dilek, Avant-garde ve Kitsch: "Mimarlığa Etkisi", Mimarizm: Dış Ses, Mimarizm, Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu, 07.02.2008.

- SÖZ, Şahin, Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Konya Kulu Merkez Kubbeli Cami Cemaati Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- SÖZEN, Metin -Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- ŞUR, Şükrü, Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- TOKAK, Harun – KARAMAN, Hayrettin – MERİÇ, Ümit, Ezanın Yasaklı Yılları, Yarının Ezanları, Özge Yayınları, İstanbul, 2010.
- TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- TÜMER, Gürhan, “Bir Cami Dosyası”, Ege Mimarlık, S.96/3 20, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Ekim, 1996.
- TÜMER, Gürhan, “Ucube Camilerden Öteki Camilere-Mea Architectura Mea Culpa”, Mimarlık, S.331, Mimarlar Odası, Eylül-Ekim 2006, s. 31-38.
- URALER, Aynur, “Kur’an ve Sünnet’te Mescid Kavramı-Müzakere”, Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami, İstanbul, 2009.
- UZUN, Çağrı, Günümüz Cami Mimarisinin İşlev-Biçim ve Teknoloji İlişkisi Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.